

Biró Árpád Levente

HÁNY NYELVŰ AZ ERDÉLYI MAGYAR SZÍNHÁZ?

Enyedi Sándor a *Magyar Színháztörténet* című nagyszabású munkájának harmadik kötetében közreadott tanulmánya már címében megfogalmazza a partiumi, bánági és erdélyi magyar hivatásos színháztörténet elmúlt száz esztendejének legfontosabb paradigmaváltását. Az első világháborút lezáró 1918-as békediktátumoktól az 1949-es államosításokig tartó csaknem három évtized színháztörténetét összefoglaló tanulmány elsősorban a kulturális intézményeknek a megváltozott társadalmi-politikai kontextusban elfoglalt tisztázatlan helyzetéről beszél. A két világháború között, és a második világháborút követően a nevezett térség színházai elveszítik nemzeti státuszukat, ezzel párhuzamosan pedig egyfajta nemzetiségi szerepvállalás igénye merül fel, amely az intézményszervezés átalakítását, az állam részéről új joggyakorlatot, a nézők részéről pedig a társadalmi felelősségvállalásra vonatkozó elvárásokat eredményezte.

Gesztusértékű, hogy az 1920-as, 1930-as években a magyar kulturális intézmények támogatás nélkül maradnak, az előnytelen gazdasági feltételek, valamint a törvénykezési következetlenségek mellett pedig olyan teljesítéseket is vállalniuk kell a megmaradás érdekében, amelyek komoly identitáspolitikai kérdéseket vetnek fel. A kritikus évek színházszervezési kérdéseiben az a Janovics Jenő jár élen, aki kolozsvári társulatával román szerzők szövegeinek színrevitelét is vállalja. 1922-ben több erdélyi magyar színész (köztük Poór Lili) letartóztatásának, valamint a magyarországi vendéjátékok betiltásának idején *Halló, itt Scarpia!* című, a *Keleti Újságban* megjelent szövegében emeli fel hangját a magyar színháztörténet éré, ám társadalmivá növekedő atrocitások ellen: „A magyar színészek nem úznak propagandát, és nem szönek összeesküvést. Művészi munkájukkal igyekeznek áthidalni azokat a szakadékokat, amelyeket a kormány hangosan hirdetett elvei ellenére a prefektus úrhoz hasonló kis hatalmasságok ásnak a románság és magyarság között. Bizony mondom, nehéz a munkájuk...”¹. A háborús évek eseményei, illetve Janovics munkássága először tematizálják a színház társadalmiasságának új artikulációit, nevezetesen, hogy a színház milyen szerepet vállal a kisebbségi identitáskérdések alakításában.

A *Nemzeti színháztörténetből nemzetiségi színháztörténetbe*² című Enyedi-tanulmány így tulajdonképpen a színház alapvető nyelvi és identitáspolitikai funkciójára hívja fel a figyelmet, amely napjainkban a multikulturalitás és többnyelvűség kérdéseivel összefüggésben érdekes és egyedi vizsgálati terepet ajánl.

¹ Idézi Enyedi Sándor. Enyedi Sándor: Nemzeti színháztörténetből nemzetiségi színháztörténetbe. In: Gajdó Tamás (szerk.): *Magyar Színháztörténet 1920–1949*. Magyar Könyvklub, Budapest, 2002. 771–822.

² Enyedi Sándor: Nemzeti színháztörténetből nemzetiségi színháztörténetbe. In: Gajdó Tamás (szerk.): *Magyar Színháztörténet 1920–1949*. Magyar Könyvklub, Budapest, 2002. 771–822.

Jelen tanulmány az erdélyi magyar színházaknak a többnyelvűség kialakítására tett erőfeszítéseire kíván reflektálni, amelyek a nemzetközi kultúrák közvetítés felől nézve is egyedülálló jelenségként tételezhetőek. Az erdélyi magyar előadó-művészeti intézmények két-, de legtöbb esetben háromnyelvű kommunikációja esetében ugyanis jóval többről van szó, mint azokról a gazdasági (turisztikai és marketing-) megfontolásokról, amelyek a világvárosok színházai esetében közrejátszanak. Annál is inkább, mert nem egyszerűen a PR-tevékenység többnyelvűsítéséről, hanem az előadások rendszerszerű fordításáról van szó, amely egyszerre határozza meg a közönségkapcsolati stratégiát, valamint a színház adott térségen belül elfoglalt szerepéről való gondolkodást.

Hány nyelvű az erdélyi magyar színház? Hogyan épül(t) be a többnyelvűség az erdélyi magyar színházak küldetésstudatába: saját kezdeményezés, avagy közpolitikai nyomásgyakorlás mentén vált gyakorlattá a két- vagy háromnyelvű kommunikáció, illetve a színházi előadások fordítása? Milyen gyakorlati alakultak ki a színházi előadások fordításának? Melyek a többnyelvűség gyakorlati tapasztalatai: milyen eredményekkel jár, és egyáltalán, mérhető-e a rendszeres feliratozás hatása? Hogyan jelenik meg mindezen erőfeszítés a nézői oldalon?

Munkámat ilyen és ehhez hasonló kérdések mentén építettem fel. Ennek megfelelően a tanulmány első részében a színházi többnyelvűség elméleti keretének meghatározására teszek kísérletet, vázolva a többnyelvű kommunikáció, és elsősorban a színházi fordítás fontosabb történeti vonatkozásait. Ezt követően az erdélyi magyar színházak körében végzett kérdőíves minikutatás módszertanát és eredményeit ismertetem.

Színházi többnyelvűség: közönségszolgálat és nyelvpolitika között

Dolgozatom fókuszpontját tekintve a színházi többnyelvűség-jelenségek két csoportját különböztethetjük meg: a színházi többnyelvűség fogalmát egyrészt az előadások fordítással való játszására, másrészt a színházi kommunikációs tevékenységek nyelvi hozzáférhetőségére alkalmazom.

A többnyelvűség – leegyszerűsítve – az intézményes kapcsolattartás eszköze, következőképpen a szervezet láthatóságának és átláthatóságának megerősítésére-bővítésére vonatkozó stratégiaként értelmezhető. Adja magát, hogy a jelenség ezen értelmezése a közkapcsolati és marketingparadigmát jelölje ki elméleti keretként; innen nézve pedig az válhat érdekessé, hogy az egyes színházak milyen módon tüntetik fel (ha feltüntetik) küldetésnyilatkozatukban a multikulturális közeg adta lehetőségek hasznosíthatóságának perspektíváit.

Ebben a tekintetben érdekes és egyedülálló, hogy az erdélyi magyar színházak számára tulajdonképpen két munkanyelv létezik, amelyekhez jól elkülöníthető funkció társul: az ügyvitel nyelve domináns módon a román, a művészeti titkárság és közönségszervezés nyelve pedig túlnyomó részt a magyar. Ezért, ezen a szinten, a többnyelvűségnek két kérdése merül fel: nevezetesen, hogy a román nyelv csak és kizárólag a tájékoztatást szolgálja, avagy általa a térség román közönségét is meg kívánják szólítani adott intézmények, illetve, hogy a két munkanyelven kívül használt egyéb nyelvek milyen pozicionálási szándékokat jeleznek.

Más értelemben, a színházi többnyelvűség az előadások fordítására vonatkozik. Az előadásfordításoknak két módját különböztethetjük meg: az előadások szinkrontolmácsolását, illetve azok feliratozását. Meg kell jegyeznünk, hogy itt nem kizárólag az előadásszövegek fordításáról beszélünk, hanem a felhasználói élmény olyan dimenziójának megerősítéséről, amely az adott előadást hozzáférhetővé teszi az előadás nyelvét nem beszélők számára is. Ez a különbségtétel azért is fontos, mert az előadás-fordítások megvalósítása kapcsán nem az eredeti dráma- vagy operaszöveghez való hűség, hanem a színpadi adaptációnak való megfeleltetés az elsődleges szempont. Kétségtelen, hogy az előadás-fordítások meghatározásában a műfordítás tapasztalataira támaszkodhatunk, mégis, érdemesebb tágabb kontextusban vizsgálni a jelenséget.

Az alkalmazott nyelvészet és az élményközpontú befogadásra vonatkozó közkapcsolati elméletek határmezsgyéjén mozgó terület különállóságára utal, hogy az angol nyelv különbséget tesz a feliratok típusai között. Így a 'subtitle' a filmes és televíziós feliratokra, a 'surtitle' vagy 'supertitle' pedig a színházi feliratokra vonatkozik³. Az előadás-feliratozás gyakorlata az operajátzás specifikus helyzetének eredménye: a feliratozás funkciójában a tradicionálisan németül, olaszul vagy franciául előadott zeneművek megértését célzó papíralapú kiadványokat váltotta ki. Nem véletlen hát, hogy magát az angol nyelvű terminust is az operajátzás „termelte ki”: a 'surtitle' szót a Kanadai Nemzeti Opera (Canadian Opera Company) honosította meg, s ezzel együtt az előadás-fordítások módszertani alapját is letette⁴. Az operák esetében a szó gyakorlati különbséget is jelez, hiszen míg a filmek esetében az elhangzó párbeszédet fordítják, addig kezdetben, az opera-előadásokon csupán az adott helyzet összefoglalóját vetítették ki célnyelven.

Bár ennek a tanulmánynak nem képezi részét, a feliratozással kapcsolatosan érdemes megemlítenünk az azonnyelvi fordítást, amely egyrészt az elhangzó szöveg feldolgozását facilitálja, másrészt a hallássérültek számára teremtheti meg a színházi élmény lehetőségét⁵.

A Kanadai Nemzeti Opera újításának köszönhetően fejlődésnek indult a színház- és vetítés-technika feliratozásokra szakosodott ágazata, így a nyugati országok jelentős színházaiban már automatikus felismerő rendszer játssza be az egyes célnyelvi replikákat.

A fejlesztések új szakaszát a színházi előadásokra adaptált mobiltelefonos fordítóapplikációk jelentik: a walesi Theatr Genedlaethol Cymru társulat fejlesztése például a kulcsfontosságú események angol nyelvű fordítását biztosítja fülhallgatón keresztül. A *Sibrwd*, azaz „suttogás” nevű alkalmazás háttérében a walesi nyelv megismertetésére, illetve a walesi nyelvű kulturális szolgáltatások széles körű hozzáférhetőségének növelésére vonatkozó szervezeti és nyelvpolitikai döntések állnak⁶.

A 2008/2009-es évadban Svájcban kötelezővé tették az idegen nyelvű előadások államnyelvi feliratozását, a döntést pedig a megváltozott fogyasztói igényekkel indokolták. Okfejtésüknek megfelelően, a kor technológiai adottságai az előadó-művészeti termékek befogadását is megváltoztatták, így, bár korábban a nyelvi akadályok nem voltak számottevők, a különböző fordítóprogramok széles körű elterjedésével szükségsszerűvé vált a külföldi vendégprodukciók rendszeres fordítása.

A svájci példa egyedülálló Európában: az Európai Unióban ugyanis nincs egységes szabályozás a színházi többnyelvűségre vonatkozóan. Érdekes adalék, hogy míg Romániában az idegen nyelvű mozifilmek román nyelvű feliratozása kötelező⁷, addig a kisebbségi színházak saját maguk dönthetnek arról, hogy alkalmaznak-e bármilyen fordítást előadásaikhoz.

³ Forrás: Oxford Living Dictionary. Web: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/surtitle>. (Utolsó megtekintés dátuma: 2018. 05. 21.)

⁴ Pilar Orero, Anna Matamala: *Accessible Opera: Overcoming Linguistic and Sensorial Barriers*. In: *Perspectives* 15:4, 262–277.

⁵ Rupert Christiansen: *Why We Have to Learn to Love Surtitles*. In: *The Telegraph*. Web: <https://www.telegraph.co.uk/culture/3643750/The-arts-column-why-we-have-to-learn-to-love-surtitles.html>. (Utolsó megtekintés dátuma: 2018. 05. 21.)

⁶ Andrew Dickson: *Has Welsh Theater Found Its Voice?* In: *The Guardian*. Web: <https://www.theguardian.com/stage/theatreblog/2011/sep/01/welsh-theatre-theatr-genedlaethol-cymru> (Utolsó megtekintés dátuma: 2018. 05. 21.) Illetve: *Theater Company Launches Innovative Translation App*. Web: <https://thetranslationcompany.com/news/blog/app-translation/theater-company-launches-innovative-translation/>. (Utolsó megtekintés dátuma: 2018. 05. 21.)

⁷ A Művelődési és Vallásügyi Minisztérium 2379/2006. számú rendelete a mozgóképről szóló 39/2005. számú kormányrendeletre vonatkozó, a 328/2006. számú törvénnyel módosításokkal és kiegészítésekkel jóváhagyott végrehajtási utasítások jóváhagyásáról.

Többynyelvűség a gyakorlatban

A tanulmány második felében közzétett gyorsfelmérés lehetőséget biztosít arra, hogy keresztmetszetét kapjuk a hazai többynyelvűség-gyakorlatok jelenlegi helyzetének. A tizenhat erdélyi magyar színházi szervezetnek eljuttatott kérdőívet a színházi többynyelvűség fentebb ismertetett fontosabb szempontjainak ismeretében építettem fel.

Ennek megfelelően az első öt kérdés a PR-tevékenységben felfedezhető többynyelvűségre helyezi a hangsúlyt, a következő öt kérdés az előadás-fordítások gyakorlatára és annak történetiségére reflektál, az utolsó blokk négy kérdése pedig a fordítás vagy feliratozás megvalósulására, illetve a fordításban implicált személyekre és szervezeti vonatkozásokra világít rá.

A kérdőívet 2018. május 25-éig a következő előadó-művészeti intézmények töltötték ki: a Nagyváradi Szigligeti Színház, a Kolozsvári Állami Magyar Színház, a székelyudvarhelyi Tomcsa Sándor Színház, a Csíki Játékszín, a Vároterem Projekt, a Szatmárnémeti Északi Színház, a Temesvári Csiky Gergely Állami Magyar Színház, a sepsiszentgyörgyi M Studio mozgásszínházi műhely, a gyergyószentmiklósi Figura Stúdió Színház, a kézdívasárhelyi Városi Színház, az Osonó Színházműhely, a sepsiszentgyörgyi Tamási Áron Színház, illetve a marosvásárhelyi és kolozsvári színházi képzést biztosító felsőoktatási intézmények is (Stúdió Színház – Marosvásárhely, BBTE Színház és Televízió Kar).

A tanulmány megírásának időpontjáig nem válaszolt megkeresésemre az Aradi Kamaraszínház, így ennek többynyelvűségére vonatkozóan csak a honlapról elérhető információk alapján tájékozódhatunk. Ez alapján elmondható, hogy az Aradi Kamaraszínház bár rendelkezik román és angol nyelvű kommunikációs felületekkel, előadásaik kizárólag a magyar nyelvű közönség számára hozzáférhetőek, néhány fesztiválszereplő vagy vendégelőadástól eltekintve.

Az úrlapokat a szervezetek művészeti titkárai (egyes esetekben marketinges munkatársak) töltötték ki – ez arra enged következtetni, hogy a többynyelvű kapcsolattartás a színház legfontosabb menedzsmentfunkciójához, a művészeti ügykezeléshez tartozik.

A színházak nyelvi profilját olyan tényezők alakítják, mint a földrajzi elhelyezkedés, az adott régió nemzetiségi összetétele, valamint a hazai és nemzetközi szakmába való beágyazottság. A megkérdezett szervezetek közül a kézdívasárhelyi Városi Színház az egyetlen olyan intézmény, amely kizárólag magyar nyelven kommunikál közönségével. Az egy nyelvű kommunikáció ugyanakkor a lehetőségek és igények reális felmérésén alapszik: a magát nemcsak nevében, hanem hatáskörében is városi színházként pozicionáló intézmény közönsége tehát a város és szűk értelemben vett térsége, amelynek lakossága 90%-ban magyar anyanyelvű. A művészeti titkár beszámolója szerint történtek próbálkozások a román anyanyelvű közönség mozgósítására is, ám ezek kellő érdeklődés hiányában rövid életűnek bizonyultak. Fontos megjegyeznünk, hogy egy ilyen szűk közönséget megszólító, jobbra befogadó színházként működő (évente egy-két saját produkciót visznek színre) intézmény esetében a hatékony gazdasági és humán erőforrás-menedzsment szempontjából is indokolt az egy nyelvű kommunikáció.

A közönségkapcsolati tevékenység, illetve a művészeti politika összefüggései azt mutatják, hogy a székelyföldi színházak jól elkülöníthető stratégiával rendelkeznek, nyelvi profiljaikat pedig ehhez mérten alakítják ki.

A Csíki Játékszín hatáskörébe elsősorban a megyeszékhely, valamint a Csíki- és Gyergyói-medence tartozik. A városi önkormányzat fenntartásában működő színház következképpen egyfajta megyei színház szerepét tölti be, gyakori kiszállásaival a térség fontosabb településeit is bekapcsolja a színházi körforgásba. Az intézményes kapcsolattartás fő nyelve a magyar, de a weblapukon, a sajtóközleményeikben, illetve kisebb mértékben a Facebook-oldalukon román nyelvű kommunikációt is folytatnak. Érdekes megjegyeznünk, hogy a weblap többynyelvűsítésében megfigyelhető néhány következtetés: a színház román nyelvű küldetésnyilatkozata lé-

nyegesen több információt tartalmaz, a játékrendnél, illetve az egyes előadások ismertetőjében pedig zavaró módon összemosódik a két nyelv.

A Csíki Játékszín 2014-től kezdődően alkalmazza a kétnyelvű kommunikációt. A művészeti stratégia szintjén történtek kísérletek az előadások rendszeres román nyelvű feliratozására, ám kellő érdeklődés hiányában ma már csupán fesztiválokon és külső helyszíneken, igény esetén készítenek román nyelvű feliratokat.

A többnyelvű színházi kultúra megteremtésére irányuló törekvések szempontjából kiemelkedő, és az erdélyi magyar színházak esetében egyedülálló vállalkozás, hogy a román nemzetiségű nézők színházlátogatásának ösztönzése érdekében a Csíki Játékszín a 2017/2018-as évtől kezdődően speciális bérletházat alakított ki. A Csíki Játékszín válaszája így nyilatkozik erről a kísérletről: „A 2017/18-as évadra meghirdettük a Luceafărul bérletet. Négy román nyelvű előadást fogadunk be az évadban, melyhez a helyi önkormányzat költségvetés-kiegészítést fogadott el, hogy a program elindulhasson. 285 néző vásárolt bérletet, és a fennmaradó 22 helyre is elfogynak a jegyek. Az évadban a 4 előadásra ez 1228 eladott helyet jelent. A bérletes és jegyvásárló közönség nem 100%-ban román anyanyelvű. Az előadásokra a magyar közönség is kíváncsi. Más román nyelvű előadások is megfordultak nálunk, melyek közönségének összetételéről azonban nem vezetünk etnikai alapú kimutatást”.

A gyergyószentmiklósi Figura Stúdió Színház, illetve a székelyudvarhelyi Tomcsa Sándor Színház esetében, bár nem beszélhetünk rendszeres és stratégikus nyelvi politikáról, mégis létezik a többnyelvűségnek valamiféle hagyománya. Ez részben a nevezett intézmények szakmai beágyazottságának eredménye, hiszen a két színház országos jelentőségű fesztiválokat szervez.

A gyergyószentmiklósi Nemzetiségi Színházi Kollokvium két évente nyújt találkozási lehetőséget az ország kisebbségi színházai számára. A fesztivál domináns nyelve a magyar, de a fesztivál kommunikációjában a román és az angol nyelveket is használják közvetítő nyelvekként. Itt érdemes megjegyeznünk, hogy a szintén két évente, különböző színházakban megszervezett Interetnikai Színházi Találkozó esetében a fesztivál négy hivatalos és egy közvetítő nyelven folytat kommunikációt: a magyarul, németül, jiddisül, románul és angolul megvalósuló közönségkapcsolati tevékenység egyedülálló Európában. Az előadások feliratozása magyarul és románul történik (esetenként angolul). Az esemény vándorfesztivál jellegéből adódóan a többnyelvűség lebonyolítása és megvalósítása a házigazda intézmény feladata.

A székelyudvarhelyi Tomcsa Sándor Színház intézményi kommunikációjának szintjén hasonló következetlenségekkel talákoztunk, mint a Csíki Játékszín esetében (az udvarhelyiek honlapja például rendelkezik nyelvi opciókkal, de nincs feltöltve célnyelvi tartalommal). Bár a többnyelvű kommunikáció helyi történeti háttéréről pontos adattal nem szolgáltak, feltételezhetően a DráMA Kortárs Színházi Találkozónak hangsúlyos szerepe van az előadások fordításában, annál is inkább, mert az utóbbi években a román színházi szakma is figyelemmel követi a fesztivált. A fesztivál időszakán kívül a Tomcsa Sándor Színház hasonló nyelvi politikát folytat, mint a Csíki Játékszín vagy a Figura, és kiszállásokon, turnékon biztosít román vagy angol nyelvű feliratot előadásaihoz (a *Migránsook* előadást például angol nyelvű felirattal játszották a 2018-as MITEM-en).

A sepsiszentgyörgyi Tamási Áron Színház többnyelvűségi stratégiáit is elsősorban a fesztiválmeghívások, illetve a REFLEX Nemzetközi Színházi Fesztivál alakították, határozták meg: „A háromnyelvűséget (magyar, román, angol – szerk. megj.) nagymértékben elősegítette a REFLEX fesztivál, ugyanis ezáltal került kapcsolatba a színház külföldi és román társulatokkal”. A kérdőív kitöltője a fesztiválszereplések és -szervezés intézménykommunikációs aspektusait emeli ki, és rámutat a közvetítő nyelvek szakmai hálózatok kialakulásában játszott szerepére: „Annak érdekében, hogy ezek a szakmai partnerségi viszonyok fennmaradjanak, illetve hogy újak szülessenek, fontos fenntartani a kommunikációt, aminek az egyik legfontosabb alappillére a különböző nyelveken való jelenlét”. A különböző felületeken eltérő nyelvi stratégiákat alkalmaznak: a honlap

háromnyelvű, a színház saját Facebook-oldala túlnyomórészt magyar nyelvű, és csak bizonyos esetekben váltanak más nyelvre, a különböző nyomtatott kiadványok pedig „humán erőforrások hiányában csak magyar nyelven jelennek meg”. A honlap tartalmi szerkesztéséről a kérdőív kitöltője így nyilatkozik: „Az anyagok angol nyelvre fordítását belső munkatárs, míg a román szövegek fordítását egy külsős munkatárs végzi”. Az előadások fordításáról elmondható, hogy a nyelvi akadályok leküzdése érdekében korábban szinkrontolmácsolást, napjainkban pedig feliratozást használnak. A saját produkciók feliratozása korábban csak a különböző fesztiválszereplések esetében volt jellemző, ám az elmúlt években, igény esetén a színhelyen is alkalmazzák ezt a gyakorlatot: „saját játéktereinkben akkor feliratozzuk az előadásokat, ha arra igény van, ha román anyanyelvű közönségünk van. Az utóbbi évadokban szinte minden előadáshoz készül román felirat. Angol nyelvű fordításokat abban az esetben készítünk, ha egy előadás meghívást kap egy nemzetközi fesztiválra”. Idegen nyelvű nézők számára vonatkozó adatokkal nem rendelkezik a színház.

Temesvár, a maga két nemzetiségi színházával élen jár a multikulturális színházi közeg megteremtésében. A román, német és magyar színházak egyaránt felismerték a város földrajzi elhelyezkedése adta lehetőségeket, és ehhez igazították sajátos művészi és nyelvi stratégiájukat. A különböző nyelvi közösségek közti társadalmi párbeszéd kialakításában kétségtelenül nagy szerep jutott az olyan európai elismertségnek örvendő fesztiváloknak is, mint a német színház által kezdeményezett Eurothalia, vagy a magyar színház TESZT-je. Előbbi elsősorban nyugat-európai, dominánsan német nyelvterületről érkező színházak felé nyit, utóbbi pedig a hármast határ (Románia–Magyarország–Szerbia) térségének színházi kultúrájára, tágabb értelemben pedig a Balkán előadó-művészeti trendjeire irányítja a figyelmet. A Temesvári Csiky Gergely Állami Magyar Színház ennek megfelelően alakította ki nyelvi profilját is, amely a magyar, román és angol nyelveken kívül, tekintettel az egyre élelnebb vajdasági kapcsolatokra, a szerb nyelvet is magába foglalja. A rendszeres közönségtájékoztatás nyelve a magyar és a román, a webes megjelenésekben ezt az angol egészíti ki. Az előadás technikai paramétereitől függően domináns módon szinkrontolmácsolást, de feliratozást is alkalmaznak a rendszeres román nyelvű fordítások megvalósításában. Az angol és szerb nyelvek előadás-fordításban való alkalmazása fesztiválszereplések, vendégelőadások során jellemző. A színhelyen műsorra tűzött előadások esetében a közönség körülbelül fele nem beszél anyanyelvi szinten a magyarra.

A Szatmárnémeti Északi Színház alapvetően kétnyelvű intézmény, adja magát tehát, hogy a magyar és román nyelvek presztízse ennek megfelelően alakul. Jelen tanulmányban elsősorban a magyar társulat nyelvi profilját vizsgálom, amely 2009-től kezdődően három nyelven valósul meg: a weboldalon a legfontosabb hírek, illetve a színházra, előadásokra vonatkozó tartalmak angol nyelvű fordításai is elérhetőek. Pozitív tapasztalat, hogy mindhárom nyelven folyamatosan aktualizált információkat találunk. Ez annak is köszönhető, hogy 2012-től kezdődően külön művészeti titkár foglalkozik a magyar és román sajtókapcsolatok kiépítésével. Szintén 2012-től kezdődően vezette be a Harag György Társulat a nagytermi előadások román nyelvű feliratozását is. A két nyelv intézményen és közösségen belüli megítélését jelentősen befolyásolja az a döntés, amelynek értelmében a 2017/2018-as évtől kezdődően a román tagozat magyar felirattal játssza nagytermi előadásait.

Az angol mint kommunikációs közvetítő nyelv mellett a válaszadók a német nyelvet jelölték meg használatos idegen nyelvként: „A német nyelvű kommunikációt a mindennapokban azért mellőzzük, mert a helyi német (sváb) közösség nyelviileg erősen asszimilált (a magyarságba), ugyanakkor a német nyelvű vendégelőadásokat német nyelven is reklámozzuk, a helyi német iskolák tanulói felé”. A társulat nem rendelkezik etnikai alapú nézettségi adatokkal, de a szervezők tapasztalataiból arra következtetnek, hogy a román anyanyelvű közönség körében a legnagyobb népszerűségnek a szilveszteri bemutatók örvendenek (feltételezhetően azért, mert a román színház ebben az időszakban nem játszik). Az előadás-fordítások minőségében, valamint

a többnyelvűségi törekvések fényében lényeges, hogy „a fordítással foglalkozó belső munkatárs magyar–román kétnyelvűségben élő, román–angol szakot végzett munkatárs, aki rendszeres műfordítói továbbképzéseken fejlesztette képességeit”.

A nagyváradi Szigligeti Színház az önállósodását követő évadban, az Interetnikai Színházi Fesztivál megszervezése kapcsán kezdte el tudatosan alkalmazni a többnyelvű kommunikációt. A színház 2014-től kezdődően szerződötett külső munkatársat a román kapcsolattartás kialakítása végett, a 2016/2017-es évadtól kezdődően azonban belső munkatárs foglalkozik a promóciós anyagok fordításával, illetve esetenként az előadás-fordítások szerkesztésével, lektorálásával is. A kezdetben szórványosan megvalósuló román kapcsolattartást 2015/2016-tól kezdődően rendszeres kétnyelvű tájékoztatás váltotta fel, amely a sajtóközlemények, az összes kiadvány, valamint a webes felületek szintjén valósul meg. A színház a nemzetközi közönség felé is nyit: a honlap teljes tartalma rendelkezik folyamatosan frissülő angol nyelvű tartalommal. Az előadások fordítása szintén a 2015/2016-os évadtól lett teljes körű: nagy- és stúdiótermi produkciók (a gyermekelőadások kivételével) egyaránt rendelkeznek román nyelvű felirattal. Angol nyelvű feliratot csak külföldi vendégjáték alkalmával készít a társulat. A színház megújult weblapján közzétett küldetésnyilatkozatában külön említést tesz feliratozási programjáról, amelynek célja, hogy valós társadalmi párbeszéd alakuljon ki a különböző közösségek között, valamint hogy a színház magas szakmai színvonalon készülő előadásai minél szélesebb közönségréteg számára váljanak hozzáférhetővé. A színház nem rendelkezik megbízható adatokkal a színház látogatottságának etnikai alapú megoszlásáról, de a szervezői tapasztalatok azt mutatják, hogy a román nyelvű kommunikáció rendszeressé válását követően növekvő érdeklődés mutatkozik a többségi anyanyelvű közönség körében is. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a Nagyvárad Táncegyüttes egyedülálló profiljából adódóan ugyancsak jelentős román ajkú közönséget tudhat magáénak (ez elsősorban a kortárs mozgásszínházi produkciókra értendő).

A mozgásszínházi vonalat követő M Studio esetében, a „2017-ben elindított háromnyelvű kommunikációnak köszönhetően a román nyelvű résztvevők száma jelentősen növekedett az előző évekhez képest. Az M Studio saját, két évente megrendezett FLOW Nemzetközi Mozgásszínházi Fesztiváljának köszönhetően (2015-től) pedig az idegen nyelvű nézők száma is növekedett”.

A Marosvásárhelyi Nemzeti Színház működése és szervezeti felépítése sokban hasonlít a Szatmárnémeti Északi Színházéhoz. A két társulat kölcsönös módon feliratozza előadásait: a román társulat magyar nyelven, a magyar társulat román nyelven teszi hozzáférhetővé előadásait. Az előadások fordításának, illetve a színház intenzív román nyelvű kommunikációjának köszönhetően a Tompa Miklós Társulat az elmúlt két-három évadban csaknem 15%-os növekedést tapasztalt a székhelyen játszott előadások idegen nyelvű közönségének számában. Előadás-fordításokra (feliratozásokra vagy szinkrontolmácsolásokra) már a kilencvenes évektől kezdődően volt példa, ám rendszeres alkalmazásuk 2012-től kezdődött. A magyar és román nyelvű kommunikáció a klasszikus ATL és BTL eszközökre⁸ is jellemző, fontos ugyanakkor megemlíteni, hogy a nemzetközi kapcsolattartás esetében az angol, esetenként a német vagy a francia nyelv használatos. A színház többnyelvűségének történetiségére vonatkozóan a válaszó kiemeli, hogy a többnyelvű kommunikációt az intézmény 1946-os megalapítása óta gyakorolják, ám ennek formái folyamatosan gazdagodtak. Bár a színház weboldalán nem érhető el annak küldetésnyilatkozata, a fordítási szokásokra vonatkozó kérdésre adott válaszból kiderül, hogy az intézmény

⁸ Kádár Magor kampánykommunikációs kézikönyvében (Kádár Magor: *Kampánykommunikáció*. Kriterion Kiadó, Kolozsvár, 2008) vonal feletti, azaz ATL (above the line) eszközöknek tekinti a reklámtevékenységekben alkalmazott, nagy tömegeket elérő kommunikációs csatornákat (nyomatott, audiovizuális és online sajtó, printek, outdoor és indoor reklámfelületek), BTL (below the line) eszközöknek pedig a nem hagyományos, szűkebb célcsoport elérését célzó, változatos eszközöket. A TTL (through the line) a két eszköz szinergikus összekapcsolását jelöli.

stratégiai feladatának tekinti a multikulturális nyelvi profil felállítását, hiszen: „Az erdélyi sajátos társadalmi közeget, a reális multikulturalitást figyelembe véve egyetlen színház sem engedheti meg magának, hogy egynyelvű kommunikációt folytasson”.

A többnyelvűség tekintetében az erdélyi magyar színházak közül a Kolozsvári Állami Magyar Színház rendelkezik a legnagyobb múlttal. A multikulturalitás gyakorlatának hangsúlyosságát a honlapon közzétett küldetésnyilatkozatban is nyilvánvalóvá teszik: „A multikulturális közeg előnyeit kihasználva a színház nem csupán helyi vagy egyetlen nyelvi közösség megszólítását tűzi ki célul; előadásai folyamatosan román és alkalmanként angol nyelvű felirattal láthatóak. A társulat rendszeresen részt vesz az Európai Színházi Unió nemzetközi projektjeiben. Fontosnak tartja a helyi értékek nemzetközi képviselését, valamint a világszínházi tendenciákkal való találkozást és az alkotók közti párbeszédet.”

A párbeszéd kialakításának eszköze részben a PR-tevékenység többnyelvűsítése, részben pedig az előadások idegen nyelvű fordítása, amelyekről a válaszadó elmondta: „román nyelvű fordítást már az 1990-es évek közepén alkalmaztunk, majd a későbbiekben áttértünk a feliratozásra; az angol nyelvű feliratozás gyakorlata a 2000-es évek közepén kezdődött el, elsősorban a nemzetközi fesztiválokra való szerepléseknek köszönhetően, de 2013 óta igyekszünk minél több előadást angolul is feliratozni, figyelembe véve a város multikulturális jellegét, turisztikai látogatottságát és a városban tanuló nagyszámú külföldi egyetemistát”. Az előadások idegen nyelvű látogatóinak aránya a következőképpen alakul: „A jegyeladásokból megállapítható, hogy előadásaink nézőinek 25–30%-a rendszerint román nemzetiségű, az idegen nyelvű nézőkre vonatkozóan nincs pontos kimutatásunk, de hozzávetőlegesen egy évad alatt összesen 3–5% közé tehető az idegen nyelvű nézők aránya”. A PR-tevékenységek domináns nyelve a magyar és a román, de a különböző felületeken (elsősorban az online térben) jelentős az angol nyelv használata. A színház legfontosabb információi francia nyelven is elérhetők az intézményi honlapon, ennek indokoltóságát a színház európai színházi uniós tagsága adja.

A színházi képzést nyújtó felsőoktatási intézmények esetében az ügykezelés magyar és román nyelveken zajlik. Fontos, hogy különbséget tegyünk a marosvásárhelyi Stúdió Színház és a BBTE Színház és Televízió Kara között: míg az előbbi rendelkezik egy színház sajátos apparátusával, ennél fogva esetében intézményesített kommunikációról és nyelvi politikáról beszélhetünk, addig a BBTE színház szakos évfolyamai maguk döntenek az előadások feliratozásáról, esetleges többnyelvű kommunikációjáról. A marosvásárhelyi előadások esetében az előadások fordítása a 2000-es években kezdődött, a kolozsvári főiskola pedig 2012-ben készített először román feliratot az akkori végzősök *Kakuk Marci* című előadásához. Előadás-fordítások elsősorban turnék és vendégszereplések esetén készülnek mindkét társulatnál, a repertoáron található előadások rendszerszerű fordításával elvétve, egy-egy produkció kapcsán találkozunk. Az előadások fordításával kapcsolatosan megállapítható, hogy a szűkös anyagi keretek és humánerőforrás, illetve a közönség részéről megfogalmazódó igények játszanak szerepet azok alkalmazásában.

A kérdőívet két független színházi szervezet töltötte ki. A Váróterem Projekt háromnyelvű kommunikációt folytat a webes felületein, havi programplakátja pedig angol nyelvű. A többnyelvű kommunikációt körülbelül három évvel ezelőtt rendszeresítették, ezt megelőzően a fesztivál-szereplések és turnék esetében készítettek feliratot előadásaihoz. Jelenleg minden felnőtteknek szóló előadásuk rendelkezik román nyelvű felirattal (gyermekelőadásokat nem feliratoznak, turnék esetén angol nyelvű feliratot alkalmaznak). Nézőiknek csaknem 15%-a nem magyar anyanyelvű.

Az Osonó Színházműhely jelentős interetnikai foglalkozásokat bonyolít. Ennek megfelelően alakul nyelvi profilja is: „Magyar az anyanyelvünk és a közeg, ahonnan származunk, és ahol többnyire játszunk is. Mivel vannak románok és magyarok között interetnikai projektjeink, ezért fontos számunkra, hogy lebontsuk az ellentéteket a két nemzet között és megszülethessen egy párbeszéd közöttük. Az angol nyelv a nemzetközi projektjeink és kapcsolatok miatt szükséges. Mivel úgy gondoljuk, hogy a színház találkozás, ezért mindenképpen próbáljuk a nyelvi aka-

dályokat legyőzve megvalósítani ezeket a találkozásokat. Ezenkívül minden évben interetnikai drámatáborot szervez a társulat, ahol román és magyar fiatalok a színház nyelve által kerülhetnek közel egymáshoz a műhelyfoglalkozásokon. Youth Exchange, vagyis ifjúsági csereprogramokat is megpályázunk, ahol több országból jött fiatalok találkozhatnak egymással”. A színházműhely rendszeresen fordítja román és angol nyelvre a produkcióit, de a válaszadó beszámol speciális esetekről is: „például a thaiföldi vagy a marokkói koprodukciónál, mikor magyarul és a másik nyelven egyszerre voltak feliratozva az előadások. Időről időre a társulatnak többhetes és több országot átívelő turnéi vannak, amelyek magukba foglalják a nemzetközi színházi fesztiválokat is. Ilyenkor az adott ország nyelvén feliratozunk, tehát van olasz, francia, német, spanyol, angol, thai, román feliratunk, most készül a szlovén”. *Ismeretlen barátok társasága, avagy Piknik egy japán szőnyegen* című előadásuk, valamint a sepsiszentgyörgyi Andrei Mureșanu Színházzal készült koprodukciójuk szintén a kétnyelvűséget szem előtt tartva született meg.

A válaszok alapján elmondható, hogy a megkérdezett intézmények 77%-ában saját, belső munkatárs készíti el az előadás fordítását. Az így elkészült fordítások 61%-a nyersfordítás, azaz az előadásban alkalmazott szövegváltozat kvázi technikai fordítása. Az előadások helyszíni fordításaival (szinkrontolmacsolás, feliratozás) kizárólag belső munkatársak (művészeti vagy irodalmi titkár, ügyelő, stb.) foglalkoznak. Megjegyzendő, hogy az oktatási intézmények, valamint a független előadó-művészeti intézmények esetében gyakori, hogy a fordítással, a helyszíni alkalmazással, a szerkesztéssel, valamint a kommunikációs tevékenységgel is ugyanaz a munkatárs foglalkozik.

Következtetések

A rendszerváltás óta elmúlt csaknem három évtizedben a kisebbségi színházak identitáspolitikája jelentős mértékben átrendeződött; ennek egyik jele az a fajta nyitottság, amelyet a kortárs színházi intézmények saját nyelvi profiljuk felállításában tanúsítanak. Az intézmények ma már nem csupán az ügyintézésben, hanem a közönségkapcsolatok során is sikerrel alkalmazzák elsősorban a román nyelvet, nemzetközi kapcsolataik megerősödésével azonban egyre hangsúlyosabb szerep jut az olyan világnyelveknek, mint az angol, a német vagy a francia.

Az intézmények többnyelvűsítésében a nemzetközi kapcsolattartás mentén kialakuló előadáscserék, turnészereplések és fesztiválok játszanak kiemelkedő szerepet, a nyelvi stratégia megalkotásában ugyanakkor a színházak olyan tényezőket is figyelembe vesznek, mint vonzáskörzetük földrajzi elhelyezkedése, annak nyelvi és kulturális jellegzetességei.

Adott intézmények szervezeti struktúrája és anyagi helyzete is meghatározza a többnyelvű kommunikációt: láthattuk, hogy a kis színházak esetében gyakran egyazon személy foglalkozik a közönségszervezéssel, dramaturgi és ügykezelési feladatokkal. Más színházak, a térség adta lehetőségeket kihasználva, állandó munkatársakat foglalkoztatnak a többségi nyelvű kommunikáció rendszeresítése végett.

Jelen tanulmány elsősorban az erdélyi magyar színházak nyelvi profiljainak helyzetképét vizsgálta, ugyanakkor nem elhanyagolható a német, jiddis vagy cigány nyelvű, intézményesített színházi játékok hozzájárulása sem a többnyelvűség kialakításához.

A hazai kultúrák közvetítés ezen átmeneti korszakában a kulturális intézmények feladata, hogy az őket körülvevő társadalmi közegre reflektálva azonosítsák és alkalmazzák a közösségépítés új eszközeit. A közönségkapcsolati stratégiák újragondolásában a nyelvi profil felállításának gazdasági és kulturális jelentősége is van: egyrészt növeli a kulturális termék hozzáférhetőségét (tehát látogatottságát is), másrészt viszont hozzájárul a közösségek kulturális részvételének növekedéséhez, a kulturális sokféleség felismeréséhez, elfogadásához és hasznosításához, a különböző társadalmi csoportok kohéziójához, valamint azok cselekvőképességének növeléséhez.